

Вступне слово

Книжка Сьюзен Шварц «Відсутній батько та його вплив на дочку. Батько як прагнення, батько як рана» є не лише глибоким рефлексивним психоаналітичним зануренням у проблему стосунків доньки та батька, а й мистецьким творінням з мальовничим, багатоколірним та подекуди парадоксально-пробуджуючим змістом.

З одного боку книжка сповнена особистими історіями пацієнток Авторки, що пронизані болем через відсутність батька та неприйняттям втрати батькової фігури. Подекуди змісти книжки настільки міцно влітаються в образи уяви, що майже змушують страждати. Проте з другого боку ознайомлення з випадками із практики, що запрошують у простір граничних з болем переживань, зумовлює зринутися надію та творчий запал психіки читача. Тому цей текст видається однією з наймайстерніших форм для утримання суперечливого ставлення до батькової фігури, яка стає коханою та ненависною водночас через свою неприсутність. З цього впливає трансформаційний потенціал віртуозного тексту Сьюзен, він вражає імпліцитністю свого впливу на психіку читача. Авторка пише про те, як біль трансформується у творчість і як змертвілі та спустошені закутки психіки можуть оживати знову: *«Особливо важливим є питання того, як залишатися свідомою своєї образи, цинізму, заперечення чи уникнення і використовувати свій досвід для розвитку. [...] Це означає відродитися з попелу у творчість. [...] Стосунки із відсутнім батьком складаються у полотні втра-*

ти, люті, туги, ран, відчаю та порожнечі, у той самий час формуючи важливу дорогу до трансформації».

Коли Авторка пише про відсутність батька, то має на увазі не лише його фізичну відсутність у житті доньки, а й емоційну неприсутність — батькову відстороненість, байдужість, жорстокість та мстивість. Як перше, так і друге створює болісні провалля у психіці жінки, порожні прогалини, що часто сповнені болем, злістю, жадібним бажанням мати те, чого немає, та подальшим відчуттям порожнечі. Ці емоційні муки сповільнюють та ускладнюють контакт дівчат та жінок зі своєю справжністю, змушують спотворювати своє Єство і вдавати, прикидаючись для того, щоб обманом здобути жадану любов. Така інсценізація неумисно призводить до відчуття ненаситності, невгамовного голоду та спраглої туги за любов'ю. Це блокує творчість, краде у жінки наснагу до життя. Сьюзен у своїй книжці розповідає про те, як бути з раною, завданою батьком, а мистецьке змалювання випадків з клінічної практики допомагає побачити, як жінки здатні самостійно знайти шлях до зцілення себе та свого життя.

Донька відсутнього батька прив'язана до нього не менш міцно, ніж донька присутнього батька. Натомість у першому випадку прив'язаність формується не до реального батька, а до порожнечі, до відсутності, нестачі, які сповнені образами власної ідеалізованої фантазії про батька, а не спогадом про реальний досвід, пережитий з батьком. Жінка, яка міцно та «надійно» прив'язана до батькової «відсутності», шукає таку відсутність у кожному чоловікові. У всьому порожньо-вабливому та спустошено-магнетичному вона бачить жаданий та невловимий образ батька — у порожнечу легко влити свою фантазію. Емоційно відсутній батько так само, як і емоційно відсутній чоловік, часто оприсутнюють себе в культурному, політичному та публічному контекстах, вони почасти

носять на собі проєкції ідеалізованих культурно-сповнених чоловіків, якими захоплюються, їм заздять. Мало хто емпатійно помічає внутрішню драму порожнечі такого чоловіка — його пустельну життєву спустошеність та їдку самотність. Найбільша вразливість такого батька криється у розкритті його природної людської суті іншій людині. Він часто так і не наважується оприявнити свою справжність комусь упродовж свого життя. Дорослі жінки, які в досвіді мали відсутнього батька, почасти схильні до ідеалізації чоловічого образу, що неминуче призводить до патріархального поклоніння та самопожертви в ім'я відсутньої, але омріяної взаємності. Сьюзен пише про цю болісну невзаємність: *«Це історія кохання, але кохання нерозділеного. В ній ідеться про потребу дочки мати фігуру Батька. Згадана потреба стає ще більш помітною та болючою, коли він відсутній. За відсутності батька дочці доводиться незліченними способами долати труднощі, що виникають на шляху. Відсутність батька впливає на тіло, розум і душу доньки».*

Маневруючи цим невтомно заглиблюючим текстом, неумисно стикаєшся з внутрішнім переживанням війни в Україні і втратами чоловічої, батькової присутності у житті українських сімей з одного боку, але й з відродженням ролі батька та чоловіка в суспільстві з другого боку. Відсутність батька в умовах війни, як ніколи, пронизує майже кожну українську родину, прямо чи опосередковано. Ця відсутність стає майже присутньою, якої можна торкнутись, та неминучою. Працюючи з людьми, я чую, що з початком війни про відсутність вдома чоловіка, батька, брата говорять більше, ніж про його присутність. Натомість батько, чоловік, брат чи наречений оприсутнився у колективному психічному світі українців. Саме чоловіча сила, його вірне та чесне плече стає тим муром, який сьогодні береже надію. Наявність

надії так само, як і безнадії, завжди вказує на присутність відсутності, але надія спокушає до розвитку, вона неначе манить до переродження та трансформації психічного болю у творчість. Сьюзен вказує на роль надії у своєму тексті словами: *«Надія полягає у тому, що за допомогою внутрішньої психологічної роботи донька віднайде шлях до себе. Це стосується й особистого та культурного рівнів, і свідомого та несвідомого. [...] Є надія на те, що і доньки, і батьки зможуть піднятися із нестачі та відсутності спорідненішими, з'єднанішими та свідомими. Потрібно визнати, що багато дочок кинуті віч-на-віч зі своїми ранами, але вони можуть відновити свої життя».*

Ірина Семків,

наукова редакторка книжки, юнґіанська психоаналітиkinя,
рутер IAAP, кандидат психологічних наук, доцент, керівник
магістерської програми з клінічної психології з основами
психодинамічної терапії Українського католицького університету

Вступ

Це історія кохання, але кохання нерозділеного. В ній йдеться про потребу дочки мати фігуру Батька. Згадана потреба стає ще більш помітною та болючою, коли він відсутній. За відсутності батька дочці доводиться незліченими способами долати труднощі, що виникають на шляху. Відсутність батька впливає на тіло, розум і душу доньки. Я переконана, що саме ця *присутність його відсутності* є найбільш шкідливою. Крім того, відсутність підкреслюється мною ще й тому, що вказує на нестачу в психіці, котра має бути заповнена та потребує уваги. Відсутність також значною мірою є «закликом до пошуку позитивного потенціалу в цій темі... вона дозволяє розвинути оновлене мислення та отримати новий досвід» (Kohon, 1999, pp. 114-115). З багатьох причин, які я детально описала в книжці, батько є важливим аспектом психіки та має велике значення для психологічного та фізичного розвитку дочки на особистісному та культурному рівнях. «Батько відіграє вирішальну роль у долі індивіда» (Jung, 1961, p. 303). Цитата Юнга нагадує нам про цінність люблячого батька для розвитку дочки.

Ця книжка розвиває ідею про те, що надмірне ототожнення себе з відсутнім батьком або незнання його має серйозні наслідки для майбутнього доньки: вона може жити неусвідомлено та відчувати себе внутрішньо порожньою, не мати зв'язку із собою. Саме тут я приділяю особливу увагу динаміці відносин між відсутнім батьком і донькою, хоча на розвиток дочки впливають й інші фактори, такі як мати,

культура, засвоєні гендерні ролі та стилі поведінки. Слід зазначити, коли батько відсутній в житті доньки, вона змушена перебувати в роздумах про власну цінність: чи гідна вона любити себе, чи гідна отримувати любов від інших. Коли батько її не бачить, не поважає, не перебуває поруч, у серці дівчини утворюється діра; нитки її особистості розриваються. Вона змушена вирушити у подорож, щоб відновити свою цілісність та поєднати відсутні частини. Тут буде доречно згадати слова Сари Кофман про «пафос дистанції»:

...яка виділяє два типи життя, що завжди існували: одне квітуче та наповнене, що проєктує достаток на світ та прикрашає його; друге — повне занепаду, що лише збіднює світ та зводить його до вузької та потворної концепції: робити все на зло собі через образу на життя.

(Kofman, 1994, p. 20)

Відсутність батька порушує питання про те, що він думає про свою дочку. Чого він бажає для неї? Через свою відсутність він не усвідомлює ані її потреб у надійній прив'язаності, ані того, як може зашкодити їй своїм відчуженням. Така нестача уваги з боку батька створює в психіці доньки особливо чутливі зони, які призводять до різноманітних психологічних глухих кутів. Оскільки дочка не займає думок батька, вона не отримує від нього жодного відгуку про себе, що перешкоджає її саморозвитку.

Я досліджую цю тему з точки зору юнгіанської аналітичної психології з її особливим поглибленим підходом до особистості. Це передбачає дослідження несвідомого, виявленого в батьковому комплексі, архетипах і символах, які виражаються в житті та снах дочки. Кожен з цих аспектів розкриває специфіку стосунків батька й дочки, потенцій-

ні можливості та парадокси, гострі питання й проблеми, а також їх вирішення та розв'язання. Те, як ми уявляємо та сприймаємо батька, приходять до нас із книжок, всіляких засобів масової інформації, міфології, казок, фільмів і літератури. Залежно від конкретної культури та епохи батько приймає дещо різні ролі та образи, які відображають його присутність у нашій колективній та особистій психіці.

В основу цієї книжки покладено численні історії, що розповіли мені доньки в процесі юнґіанської аналітичної психотерапії, в житті яких був відсутній батько. Книжка з'явилася завдяки моїм колегам, друзям та особистому досвіду депривації¹ батькової любові та турботи. Всі ці дочки висловлювали свої потреби, прагнення та бажання щодо присутності люблячого батька. Таке загальне й необхідне прагнення, на жаль, залишається незадоволеним протягом багатьох поколінь. Потреба в батьковій любові стає більш болючою та очевидною, коли батько відсутній або втрачений. Супутні меланхолія та відчуття глибокої нестачі залишаються майже фізично відчутними. В цій праці я досліджую спектр згаданих почуттів та їх вплив на жінок, прив'язаних до відсутнього батька.

Крізь призму юнґіанської аналітичної психології в книжці будуть розглянуті теми негативного батькового комплексу, «татової донечки» або архетипу Пуелли та нарцисизму. Також розглядаються інші підходи до відсутнього батька, в тому числі погляди французького психоаналітика Андре Гріна, який описав ефект «мертвого батька», концепція «нібито» особистості британської юнґіанської аналітикині Естер Соломон і колапс тіла при автоімунних захворюваннях, що

¹ Депривація (deprivation) — термін, що вказує на неможливість задоволення деяких життєво важливих психічних потреб упродовж тривалого часу (коментар від наукової редакторки).

застосовуються до теорії відрази французької психоаналітикині Юлії Кристевой. Для фахівців у сфері психотерапії стане цікавим розділ, присвячений питанням перенесення/контрперенесення та рефлексивній, символічній, трансцендентній функціям, що забезпечують зцілення особистості.

Книжка буде актуальною для тих, хто бажає зрозуміти складну динаміку стосунків дочки та батька, які впливають на розвиток її особистості та здатності до автентичності. У кожному з розділів розглядаються різні реакції на відсутність батька, та кожна особиста історія показує колективні наслідки. Основна увага приділяється дочкам та батькам, щоб допомогти пролити світло не лише на симптоми чи проблеми їхніх стосунків, але й показати шляхи зцілення та знайти надію. Сторінки цієї книжки містять складні приклади наративів доньок та їхніх мандрівок крізь сни, роздуми та стосунки. Ця праця складається з їхніх історій та емоційно-значущих подій, з якими вони зіткнулися під час терапії та самопізнання. Розповіді моїх аналізанток, сповнені дуже приватних і особистих історій, дозволять читачам відчувати не лише рівень пережитої напруги та подоланих перешкод, а й побачити можливості для їх розвитку. Історії перемежуються з цитатами різних авторів. Як нагадує нам Адам Філіпс: «Наші пристрасні самоті — це наші найкращі самоті: і пристрасне життя можливе, лише коли наші пристрасні стануть відомі нам самим... Не існує пристрасні без репрезентації... Пристрасть передбачає циркуляцію та обмін» (Phillips, 1999, p. 166).

Література

1. Jung, C.G. (1961). Freud and Psychoanalysis, Vol. 4. Princeton, NJ: Princeton University Press.

2. Kofman, S. (1994). Nietzsche and Metaphor. D. Large (Trans.). Stanford, CA: Stanford University Press.
3. Kohon, G. (Ed.) (1999). The Dead Mother: The Work of André Green. London, England: Routledge.
4. Phillips, A. (1999). Taking aims: André Green and the pragmatics of passion. In: G. Kohon (Ed.), The Dead Mother: The Work of André Green (pp. 165–174). London, England: Routledge.

Розділ 1 Паралакс

Ми чуємо круг себе все ті самі звуки, але то не луна, що докочується ззовні, а відголосок внутрішнього бриніння.

Марсель Пруст. На Сваннову сторону

За Оксфордським словником англійської мови «паралакс» — це слово, що означає видиме зміщення та зміну положення об'єкта щодо інших об'єктів. При цьому змінюється погляд спостерігача, спрямований на об'єкт. Слово походить від грецького та французького слів, що вказує на зміну, обмін, а також включення інших точок зору. Дане дослідження пропонує призму, через яку можна розглянути відсутність батька, певний паралакс, що фокусується на невтішних перспективах цього феномену. Історії на сторінках моєї книжки покликані пробудити, визволити з кайданів і спустошливої депресії, щоб повернути здатність до самоствердження та творчості. Наративи цієї книжки ілюструють і розкривають складну карту психіки. Їх динаміка формує калейдоскоп образів, що виявляють як душевні розлади, так і способи їх зцілення.

Донька, яка прагне віднайти свій центр, має зазирнути всередину себе та дослідити історію власного життя. В той момент, коли вона усвідомлює всі труднощі, пов'язані з відсутністю батька, паралакс її поглядів змінюється. Зна-

добитися багато часу, щоб просіяти та пошарово прибрати завчені реакції та бажання, що роками спотворювали її реальність. Завдяки цій внутрішній роботі дочка починає відчувати, думати, міркувати й відкривати себе.

Особисті та колективні роздуми оголюють рани, виявляючи ушкодження та певні закономірності, й тим самим дозволяють дочці виявити, що саме можна змінити. У цій праці я роблю акцент на дослідженні психологічного виміру доньки і на тому, як відсутність батька впливає на її життя на особистому та колективному рівнях. Паралаксом є зосередженість доньки на своїй особистості — цілеспрямована зміна акцентів. Дочка — один з жіночих архетипів, які потребують дослідження (Porterfield, Polette & Baumlin, 2009, р. 4) заради індивідуального та колективного зцілення. Щоб розібратися в проблемах, викликаних відсутністю батька, дочка згадує, що саме було втрачено й зруйновано. Дочка прокладає власний шлях через покоління накопичених ран, втрат і відсутності на особистому, культурному та психологічному рівнях і на цьому шляху сходиться зі стежини батька та стає на власну.

Міф про зраду

У давньогрецькому міфі про Іфігенію її батько Агамемнон, по суті, приніс її в жертву, щоб забезпечити собі попутний вітер на шляху до Троянської війни. Поки грецька армія готувалася відпливати до Трої, Агамемнон убив священного оленя, чим розлютив богиню Артемиду. Артеміда мала здатність втихомирювати всі вітри, тому кораблі не змогли виходити в море. Провидець Калхас повідомив Агамемнону, що богиня змилюється, коли він принесе в жертву Іфі-

генію. Спочатку Агамемнон противився, але зрештою був змушений погодитися. Він збрехав своїм доньці та дружині, сказавши, що Іфігенія має вийти заміж за Ахілла до їхнього від'їзду. Мати й донька з радістю вирушили в гавань Авліди, де вони дізналися про жахливу правду. Ахілл, не знаючи, що його ім'я було використано в цій брехні, спробував запобігти жертвоприношенню. Однак Іфігенія вирішила добровільно і з честю пожертвувати собою. Найпопулярніша версія міфу розповідає, що в момент жертвоприношення Артеміда замінила Іфігенію на оленицю, а провидець Калхас, який був єдиним свідком, зберігав мовчання про побачене. Артеміда перенесла Іфігенію до Тавриди, де вона потім стала жрицею богині.

В цьому міфі розкривається архетипна історія зради батька, котрий використовує свою доньку у власних інтересах, що призводить до її загибелі. Вона стає жертвою батькової жадібності та марнославства. Як і багато інших вигаданих та реальних історій, цей міф розповідає про доньку, яку зрадили, її зреклися та вбили, чи то фізично, як у цій історії, чи то психологічно.

З дитинства нам властиво створювати непрості, нескінченні історії, застосовуючи слова, мову тіла, емоції, образи, ритуали та взаємодії, щоб пояснити собі плин життя. Психічний розвиток доньки відбувається завдяки стосункам з батьком та взаємодією з ним. Коли батько відсутній, він нехтує відносинами з дочкою й починає асоціюватися з тугою, смутком, нерозділеним коханням, гнівом і люттю, пригніченням і прагненням. Ці суперечливі почуття спричиняють страждання душевні та тілесні, і звідси впливає нагальна потреба дочки знайти себе.

Наріжним каменем стають зради батька, порушення ним чесною батьковою обіцянки, депривації підтримки та лю-

бови і той вплив, який вони мають на розум, тіло та здатність доньки любити себе та інших. «Основний контекст, у якому переживається зрада, — це сім'я, оскільки саме в ній укладається перший договір про любов, договір, який несе загрозу й водночас робить можливим індивідуальне психологічне народження» (Carotenuto, 2015, р. 43). Негативний вплив відсутнього батька прямо пропорційний ступеню його відсутності. Його відсутність сприяє формуванню неадекватного самосприйняття, робить доньку інфантильною та надто покірною. Донька також може відчувати неоднозначне ставлення до свого життя, гнів та депресію.

Батько має підживлювати емоційне життя донечки та її цінність, але він цього не робить. Замість любови вона отримує порожнечу, а з порожнечею неможливо ані сформулювати прив'язаність, ані сепаруватися від цієї прив'язаности. Це часто супроводжується мазохістськими настановами та дефіцитом любови, переважно спрямованими на себе. Результатом стає плутанина та неспроможність до автономії. Донька, по суті, перебуває в полоні відсутнього батька, чого сама не усвідомлює. Травма, викликана відсутністю батька на ранньому етапі життя, може викликати в доньки ненависть і бажання віддалитися не лише від нього, а й від інших чоловіків, а також позбавити її доступу до аспектів чоловічого та жіночого в самій собі.

Багато доньок виховуються на міфі про романтичні стосунки між донькою та батьком. Але наскільки правдивий цей міф? Чому ця історія була прийнята за правду, навіть якщо батько рідко був присутній? Зберігаючи вірність міфу про батька, який править та має владу, донька зрікається сенсу свого існування (Carotenuto, 2015, р. 52). Відсутність батька прирікає дочку на страждання й розчарування, часто знищуючи її творчий потенціал і життєву силу. На всіх її

починаннях лишається слід депресії, тривоги та ненадійних стосунків.

Аврорі наснилися кілька чоловіків у капелюхах і костюмах. Її батько був серед них на певній відстані від неї. У чоловіків були фотоапарати з часів її батька. Вона могла б піти з ними. Однак раптом помітила іншого чоловіка, одягненого в сучасний одяг, що сидів на узбіччі дороги за столом, на якому були розкладені прекрасні речі, також з часів її батька. Він запропонував їй сісти, і коли вона це зробила, той дав їй iPhone, де було повно фотографій її теперішнього будинку, району через дорогу та фото однієї з її улюблених поетес.

Коли ми обговорювали цей сон, Аврорі й на думку не спало пов'язувати цих чоловіків зі своїм батьком. Хоча ця асоціація могла бути очевидною, проте батько настільки сильно її образив і так жорстоко відштовхнув від себе, що вона стерла в собі все, окрім черствого почуття обов'язку.

Сон викликав спогади про емоційну скутість і нестачу любови та доброти з його боку. Відсутність батька в її житті була радикальною, навіть на межі перверсії стосовно того, наскільки він позбавляв її уваги. У суспільстві його звеличували, він був у центрі уваги, був дуже харизматичною людиною. Однак вдома був злим та егоїстичним, патріархальним, суворим, вимогливим, часто забороняв, був рідко присутнім, диктував правила, якою донька має бути, завжди підкреслював, як вона не виправдала його очікувань. Цей контраст збивав із пантелику, й вона нікому не могла розповісти, як страждала від нестачі його любови. Хто б їй повірив? Більше того, він або ігнорував її, або відпускав глузливі коментарі в її бік. Нічого з того, що вона робила, не отримувало гідного визнання. Та все ж Аврора очікувала його повернення додому. У батька була велика бібліотека, й дівчинка потайки брала звідти книжки, які любила читати,